

Idyla a idylično v české kultuře

Michal Fránek

PS 2017

Osnova přednášek

- 1. Úvodní přednáška
- 2. Idyla v české barokní kultuře
- 3. Obrozenské idyly a „české chaloupky“
- 4. Idyla a biedermeier
- 5. Idyla májovská
- 6. Idyla parnasistní
- 7. Idyla realistická = idyla v ohrožení?
- 8. Exkurs: Idyla a česká opera
- 9. Idyla a ruralismus
- 10. Idyla a socialistický realismus
- 11. Idyla v období „normalizačního biedermeieru“?

Idyla v antice

Theokritos (* asi 310 př. Kr.)

Thyrsis

Mile zní, pastýři, ševel té sosny, která si zpívá
u toho pramene tam, tvá šalmaj také zní mile.

Druhá cena hned po Panovi jistě je tvoje:

Když se mu zlíbí rohatý kozel, vezmeš si kozu;

Jestli si kozu vybere on, pak případně tobě

Kůzle, a kůzle je dobrá pochoutka, dokud je
mladé.

Publius Vergilius Maro (70 př. Kr. – 19. př. Kr.)

Bucolica (Zpěvy pastýřské)

Ó, kéž zálibu máš být se mnou na selských polích, v nízkých chatrčích bydlet a šípem jeleny střílet,
neb též k ibišku křům svá kůzlata na pastvu honit!
V lesích jako bůh Pan bys zpíval zároveň se mnou.
Prvým byl Pan, jenž několik třtin kdys spojovat počal
voskem – měl na péči Pan jak pastýře ovcí, tak ovce.

Georgica (Zpěvy rolnické)

Jak jsou rolníci šťastni, když vlastní výhody znají!
Poctivá zem jim sama a daleko svárlivých bojů
Dává výživu snadnou, již rodí jim v hojnosti z půdy,
třebaže vysoký dům, jenž hrdým pyšní se vchodem,
zza rána klientů proud jim ze všech nechrlí komnat,
třebaže vchod, jenž želvou se skví, v nich nebudí touhu,
nebudí korintské vázy ni zlatem vyšité šaty,
Třebaže fénický nach jim nebarví bělostnou vlnu,
třebaže skořice vonná se nemísí s olejem čistým.

Quintus Horatius Flaccus (65 př. Kr. – 8 př. Kr.)

Epódy

Kdo stranou žije tržišť, pěkně v poklidu,
tak jako naši prapředci,
ten žije šťastně: s volky kypří rodný lán
a neví, co je lichvařit.

Zlá polnice, hlas vojáků, ho nevzbouzí,
vztek moře neživí v něm strach,
všem okázalým prahům vlivných občanů
a Foru též se vyhýbá.

Svou vlastní rukou se ztepilým topolem
keř vzrostlé révy sezdává
a pak zas hledí na toulavá stádečka,
jak bučí v skrytém údolí.

Štěp zbavuje všech suchých větví kosířem
a úrodnější roubuje;
med z plástů do vymytých amfor přelévá
a stříhá slabé ovečky.

Idyla v době národního obrození

„[N]a základě stoicismu snažil se [tento postoj] vytvořit podmínky pro trvalé lidské štěstí, vlastně spokojenost tím, že všechny výstřelky individuálního citu a vůle podřizoval rozumu a ovšem i ctnosti, která v těchto všedních případech neposkytovala sílu k mimořádným výkonům, ale klid čistého, ničím neznepokojeného svědomí. Stoicismus i rozmarný epikureismus byly jádrem tohoto klasicistického názoru na život a na lidské štěstí. Jako obvykle v podobných případech nešlo tu o nějaké hlubší obecné studium těchto filosofických směrů z jejich původních pramenů, nýbrž spíše o zhuštění a zjednodušení nauky v několika obecných tezích, aplikovaných na různé situace životní“

Karel Krejčí, *Od Horáce k Čelakovskému* (in: *týž, Česká literatura a kulturní proudy evropské*, 1975)

Josef Rautenkranc

Blažený sedlák

Naše duše čistá
před ouklady jistá
ctí si tichou ves.

V věrném milování,
v vonném požívání
žijem každé dnes

(in Antonín Jaroslav Puchmajer: *Nové básně*
I (Praha: Jan Herrl), 1798, s. 68–69)

Antonín Jaroslav Puchmajer

Můj ráj

Nechť tě, kdo chce, Praho!
ctí a schvaluje;
nechť tě, jak chce, draho
sobě šacuje. [...]
Ale tvých kdo sídel
zlých se nevzdálí,
ten si často křidel
smutně popálí. [...]
Ej! že nejsem v Praze;
konec rozbroji!
V kraji žiji blaze, tiše, v pokoji.
[...]
Vzdálen Pejchy blesku,

v milé sprostotě,
beze všeho vřesku
žiji v samotě. [...]
Ráno klestím rývy,
kvítí zalívám,
nebo štěpím slívy:
Takť se zabývám!
Večír, po vší práci,
vezma harfičku,
zavzním po Horáci
libou písničku

(in Antonín Jaroslav
Puchmajer: *Nové básně I*
(Praha: Jan Herrl), 1798, s.
68–69

Václav Hanka

Hospodářství

Vystavím si skrovnou chaloupku,
všecko čistě jako na sloupku;
stromoví a křoví vůkol ní
budou dávat chládek k hovění.
Odtud nedaleko v háji
besídku si spletu z májí.
Až to všecko řádně dovedu,
tak tě dívčinko tam povedu.

Václav Hanka: Dvanáctero písní I (1815)

Josef Kajetán Tyl

*Fidlovačka aneb Žádný
hněv a žádná rvačka*
(1834)

Kde domov můj,
kde domov můj.

Hučí voda po lučinách,
bory šumí po skalínách.
V sadě **st**kví se jara květ
zemský ráj to na pohled!
A to **jest** ta krásná země
země česká domov můj!
Země česká domov můj!

Kde domov můj,
kde domov můj.

Znáte v kraji bohumilém
duše **outlé** v těle čilém,
mysl jasnou, **znik** a zdar
a tu sílu, vzdoru zmar?
To je Čechů slavné
plémě,
mezi Čechy domov můj,
mezi Čechy domov můj!

Václav Jaromír Pícek

Vlastenské hory

Čechy krásné, Čechy mé!
Duše má se s touhou pne,
kde ty vaše hory jsou,
zasnoubené s oblohou.

S oblohou a s nebesy,
kde přemejší na plesy
Seraf světlem oděný,
k slávě Páně stvořený.

Pán ten stvořil také vás,
Slavné Čechy, vlasti krás,
Serafa vám s nebe dal,
váš by národ k zpěvu zval.

A ten národ pěje rád,
v žalmech však i touhu znát,
by ten anděl hájil Čech
do skonání světů všech.

Proto, krásné Čechy mé,
duše má se s touhou pne,
kde ty vaše hory jsou,
zasnoubené s oblohou.

Václav Jaromír Pícek: Písně
(1852)

Josef Kajetán Tyl

Hudební dobrodruzi (1833)

Málo kdy vídaná domácnost tohoto druhu mě hluboce dojala. Brzo jsem dostal i větší příčinu pozornost svou na lid okolo sebe upnouti a víc a více se diviti. Otec vyjadřoval se bystřejším rozumem a vybranější mluvou, nežli jsem u hospodského nadíti se mohl; matka pojila outlost pohlaví svého s věhlasnou obezřelostí domácí hospodyně, a děti objevovaly i v jednotlivých, semotam prohozených slovech lepší nežli obyčejné venkovské vychování.

„Byl jste od jakživa při této živnosti?“ táži se hospodáře s rostoucím úžasem. — On se zasmál a řekl, že nebyl.

„V posledních válkách sloužil jsem proti vojsku nepřátelskému,“ vypravoval dále, „a jednak z mládí něčemu se naučiv, jednak i trochou zmužilostí pravých věcí se ujímaje, stal jsem se poddůstojníkem. Jména mého vážili sobě představení, a lid poddaný v ně pevně důvěřoval. Bylať mi cesta otevřena k stupni důstojnějšimu. Tu se však válka schýlila ku konci, a s ní zmizelo i nadšení, které mě bylo z tichého domova do bouřlivého světa vyhnalo. I neměl jsem stání, dokud jsem nesložil zbraň a nenavrátil se do krajin domácích, do příbytků otců svých. Že mi cizina pro budoucnost blaha nepodá, to jsem dobře poznával; po které cestě bych je ale v otčině hledati měl, to nebylo ještě rozhodnuto. Tu jsem poznal svou Markytku, a jako bleskem rozednilo se přede mnou. I pokoušel jsem se o její lásku, a obdržev ji s otcovským statkem i požeňáním, zvolil jsem stav sprostinský. Co však jsou hodnosti, k nimžto jsem kráčet mohl, proti rozkoši, jaká mi vykvétá u prostřed rodiny a nízkého povolání! Tu hledte, pane, na laskavé oko mé dobré ženy, tu na zdravé tváře zdárných dětí, na pevné přístřeší, na úrodná role, na tučné stádo; jsoutě to částky mého vezdejšího štěstí. To mi věřte, mladý pane, chcete-li kdy ráje okusiti na zemi, volte sobě spokojenou domácnost — ale *nota bene*: mezi svými, ve vlasti!“

Jeremias Gotthelf (1757–1854)

Černý pavouk (1842)

Čilý život proudil kolem hezkého domu. V blízkosti studny byli s mimořádnou péčí hřebelcováni koně, statné matky obletované veselými hříbaty; v širokém korytu tišily žízeň poklidně hledící krávy, dvakrát musel chlapec vzít koště a lopatu, protože dost důkladně neodstranil stopy jejich pohodlnosti. U studny si urostlé děvečky důkladně umývaly účelným cvilinkovým útržkem růžolící obličeje, vlasy nad ušima stočené do dvou uzlů, s kvapnou horlivostí nosily vodu otevřenými dveřmi. Z krátkého komína se rovně a vysoko zvedal do modrého vzduchu v mocných náporech tmavý sloup kouře.

Idyla v družině májovců

Jan Neruda

Škodlivé směry (1859)

My jsme šťastni, máme panenskou literaturu, jež svou nepoškvrněnost už svou nesourodostí dokazuje, a jsme národem holubičím už proto, že je všechno u nás zrovna tak jako jinde a že naši chudí bratři na Jihu praví krahujci jsou.

Nemusíme se bát, že naše literatura se změní, že snad vzroste, rozkvěte, ovoce ponese, před tím nás chrání strážci, již nadávkami silně ozbrojeni každého zaženou, kdož by nás oloupiti a nám nové myšlenky, bujnější život zaopatřit chtěli.

Jan Neruda: *Škodlivé směry*, 1859

Adolf Heyduk

Cimbál a husle (1876)

Pramaloučké chaloupečky
kol trenčanských strání,
že bysi ta okénečka
zakryl svojí dlaní,
že bys mohl nízkým kochem
hledět ke kozubku,
ba že bys ji odnes každou
jak ořešnou slupku.

Jdeš-li kolem po záprsní
a staneš-li v kroku,
mile na tě mandel dětí
hledí při obloku,
baculatá líčka kryjou
prstěncové vlasky,
v ústkách plno usmívání,
v očkách plno lásky.

Avšak hlas-li zvonkový tě
do jizbičky vloudí,
zjasá se ti před očima,
ba i v nader hloubí:
všecko se ti k srdci tiskne,
všecko se ti líská,
plna přísloví a hádek
je ta malá chýška.

Tu pojednou na tě svitnou
tak čarovné oči,
že se v raz jak mlýnský kámen
tvoje hlava točí,
a zdraví tě tak dojemně
růžovitá ústa,
že myšlence po křídélci
s obou stran vyrůstá.

A ta letí domů, zpátky,
plna sladké farchy,
jako sivá holuběnka
Noemovy archy:
kéž okénce jenom chutě
každé otevře se,
vždyť naděje olivovou
ratolístku nese !

Vítězslav Hálek

Děvče z Tater (1871)

Tatranské hory jako věštky sedí,
Tajemný půlkruh, vážný, bez hnutí;
jich srdce vtělené jest mladnutí,
Jich ústa soujem velkých průpovědí.
Jich čela chladně pokryta jsou ledem
a šíje šedivých mlh závojem,
však u nich paty lesy úkojem
a trávy zeleň dýchá medem.
Co kněžky drží skal kamenné desky,
v něž zapisují řeč svých pověstí:
když zapisují, les div šelestí,
když vypravují, Sinajské to blesky.

Idyla parnasistní

Jaroslav Vrchlický

Eklogy a písně (1880)

Ekloga VIII.

Vidíš, kterak nad horami jitro svítá,

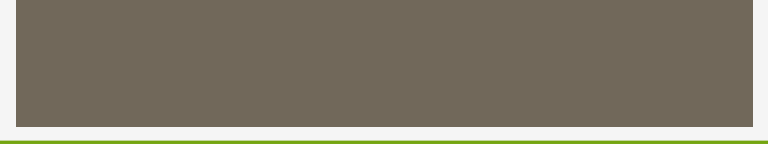
A pod mezí slyšíš tlouci pěníci?

Pojď, mám v srdci všecky písně Theokrita,

Duch můj luh jest v barvách duhy zářící.

Co mi to zvoní u hlavy?

Jakoby někdo pohodil cymbál do trávy.

Pojď, my půjdem na pokraji lesa v stínu,
Svět se bude ve tvých očích zhlížeti,
Pojď se dívat, jak vzduch zlatý roven vínu,
A co perel dala rosa poupěti.

Jestli mu, drahá, závidíš,
Víc jich ti kaprad' nahází v kadeř, nežli zvíš.
(...)

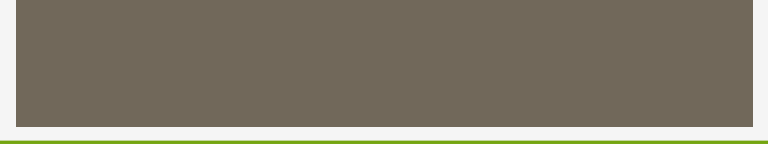
Pojď, již slunce první záře padla v kraje,
Jeho paprsk je v tvé srdce zlatá nit,
Svěř mu krok svůj, povede tě v lásky ráje,
Kde ti mladost nektar štěstí podá pít.

Co mi to zvoní u hlavy?
Jakoby někdo pohodil cymbál do trávy.

Svatopluk Čech

Ve stínu lípy (1878)

Jak vlny osením, po tobě hrají
mé vzpomínky a touhy, rodný kraji!
Když za večera, v dusných města zdích,
kol čela starostí se věsí příze,
jak často náhle písmeny v mé knize
se měnívají v roje kvítků tvých!
Jak často, v podušku když sirou klesá
pod nízký strop má hlava zemdlená,
mně zdává se, že větev zelená
zas nade mnou se sklání tvého lesa,
že nade mnou zas hudba jeho dumná
svůj vede nápěv — mlkne — z vršků dalných
blíž opět šumí, vod jak příboj valných —
tajemná hvozdu báje, nevýzkumná.
I snívám, zkolébán té písně vděkem,
jak druhdy pod břízami, v mechu měkkém.

Bud' zdrávo, údolí mé tiché, skromné!
Můj ráji dávno ztracený, bud' zdráv!
Jak hejno křepelek tu vzlétá pro mne
z každícké brázdy upomínek dav.
Ty jabloně nad mořem zlatých klasů
mi šeptají o blahu zašlých časů,
ta bílá stezka, vinoucí se v bor,
mne vábí k místu, kde tak často vítal
mladého samotáře jedlí sbor
a z nízkých větví poustevnu mu splítal.
Tam jiná cesta pod horou se vine —
ted' mizí kdes — a z dálky znovu kyne —
O, nekývej! Vždyť onen dvorec bílý,
kam bývala's mi dlouhou, ach! tak dlouhou,
již nevábí mne okem sladké víly,
a první láska — báchorkou mi pouhou.

III.

K domovu kráčím. Čisto září nyní
hvězdnatá obloha a řízou sněhu
na spící krajině se klenot jíní
v bezčetných jisker jasném blýská žehu.
Však také v duši mojí hravý jas
ted' rozptyloval těžkou žalú chmuru,
a když jsem o půlnoční seděl zas
nad zbožným davem za varhany v kůru,
tu zasáhl jsem jaře do kláves,
že chrámem zvučný rozlehl se ples
a slavně hlásal s pastýřskými zpěvy;
že hvězda vzešla nad betlémský lán,
že narodil se, narodil se z děvy,
z nebeské růže kvítko, Kristus Pán.

A konec víte. Za rok na sanici
od vísky nedaleké v naši ves
s rolniček smíchem, sněžnou plískanicí
jsem štěstí bývalé si domů vez'.

Lešetínský kovář (1883)

Lešetínský kovář
chlapík jak se sluší:
Ocel rukou láme,
pěstí kámen kruší,
hračkou zvedne statný strom,
jeho perlík jako hrom
v kovadlinu buší.

Když mu v rukou dílo
jiskří, kouří, syčí
a mrak sazí tváře
na černo mu líčí,
vlaje temný vous a vlas:
v rudé záři jako d'as
do stropu se týčí.

Ku kovárně zděné
zubovatým štítem
chaloupka se tulí
s došků sivých krytem;
v ní je pěkná světnička,
čistá jako kaplička,
a v té anděl bytem.

Panenka tam švarná
jako jarní kvítí
v pošívané zlatem
kordulce se třpytí,
bílá jako kalina,
červená jak malina,
modrým očkem svítí.

Svatopluk Čech

Václav Živsa (1889-1891)

snad mě i choutka pudí, zpupnému Přízvuku jednou
mrkvičku strouhat, jenž poutá ve jho tyranské
nás veršovce nové, jeho řád rozbíti na krátko,
řeč ztrnulou v jinaké na chvíli promíchat obrazce,
v poskoku antickém jemu v líc vysmát se pedantu.

(...)

Jáť sobě na svůj vkus přistříhal trochu volně pravidla,
nechtěje klasických podat odlesk metriky mistrů,
než rouškou přiodít obstárlou děj doby zašlé,
veň položit ledacos, co jsem kdys myslil a cítil.

Nech stesků marných! Všeho na světě sudba to
věčná,
odkvétá vše časem, vše stárne, mění se a mívá,
číši žití tu dopij spokojen, nechť ke sklonu hořkne.
Pravda, že vesnu mladou věk dále ničím nevyváží,
však svoje má vděky přec, své lidský podzimek astry.
Bouř vášní minula, v lemu obzor klidně se jasní,
dále přehlédáš svět, duše hloub v jeho nitro noří se;
kdežs opojen hýřil, tam střídým douškem užíváš;
květ nejeden skromný, jež druhdy pohrdlivě deptals,
teď zdvíháš s oblibou, ceně moudře ty půvaby
prosté;
lékem i práce je nám – a její vnadu zúplna pozná
muž teprve klidný, když tužby utichnuly burné.

„Snad že uhod jsem již, k jakové jste vy práci se
rozhod,“

Kněz vece žertovný a skanduje prsty zalusknul:

„O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas, quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem –“

„Jak jsou rolníci šťastni, když vlastní výhody znají!
Poctivá zem jim sama a daleko svárlivých bojů
dává výživu snadnou (...)“

(Verg. Georg. 2.458)

„A když takto spolu trud zmohše a bouře životní,
v klidném podzimu svém k upomínce si poznovu
věnčí

myrtou skráně šedé přítulně Filemón a Baucis;
toť věru krásnější manželské lásky je obraz,
nežli onen, kdy ženich v rozkošném zápalu touhy
k ložnici ozdobné spanilou si nevěstu zavádí.“

(...)

„A zde co ty? Hlobáním jen čas trávě
neplodným
štěstí svého jenom rozprádáš tužby sobecké
a když nechce přijít, ruce ve klín zoufale chýlíš.
Vzchop se, pracuj! Byť pouze pluhem tam v líše
otecké;
k píli ti sudba přidá snad štěstí kvítko lahodné –
skoupa-li zůstane však, lék v práci a útěchu
najdeš!“

F. X. Šalda

Svatopluk Čech (In: *Duše a dílo*, 1913)

„Čech byl sedlák, potomek starého uvědomělého selského rodu, a všichni sedláci byli a jsou idylikové nevědomky, samým základem své bytosti [...]. ‚Arma virumque‘ zpíval starý epik, ale v Čechových eposech není ani mnoho bojů, ani mnoho mužů; Čech jest idylik, třebaš se maskoval epikem. [...]

„Václav Živsa“ jest nejen formálním pokusem o klasickou idylu, ale i přímým ospravedlněním návratu k selské přírodě od městské pseudocivilizace; pozdější próza Čechova maluje znova a znova buď idylu vzpomínkovou jako zhaslý sen jedině pravého a celého života v dětské nevinnosti, nebo idylu vytouženou, často s příchutí rezignace a ne bez lehké melancholie umdleného horácovského ‚procul negotiis‘“

Realistická idyla

Ignát Herrmann

Otec Kondelík a ženich Vejvara (1898)

Tchán Kondelík a zeť Vejvara (1906)

Původně několik časopiseckých obrázků o panu Kondelíkovi (Švanda Dudák, *Národní listy*) z let 1886–1887

Charakteristické rysy kondelíkovské idyly:

- Ohraničené štěstí
- Jistota řádu
- Chvála prosřeného stolu
- „Radost páchnouti“
- Idylický sex

Vilém Mrštík

Pohádka máje (Světozor 1892, knižně 1897)

Karel Václav Rais

Zapadlí vlastenci (1894)

Pantáta Bezoušek (1897)

Jindřich Šimon Baar

Jan Cimbura (1908)

Idyla v 1. polovině 20. století

Jindřich Šimon Baar

Jan Cimbura (1908)

- „jihočeská idyla“, vystavěná na žánrovém půdorysu katolické lidovýchovné četby
- Pokus o příklad „vzorného hrdiny“, nositele selských ctností, v době, kdy se česká vesnice nezadržitelně mění a patriarchální model se rozpadá

Vladislav Vančura

Rozmarné léto (1926)

- Idylické prvky odlehčeny nasvícením v ironickém zrcadle maloměstského života

Karel Poláček

Bylo nás pět (1943, vyd. 1946)

- Idylické prvky jsou spojeny s humorem a nostalgií

Jaroslav Havlíček

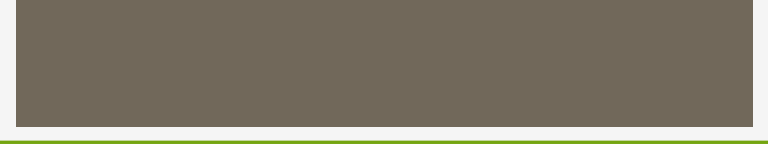
Helimadoe (1940)

- Idylické prvky se mísí s hořkostí, slazenou nostalgickým ohlédnutím za dětstvím

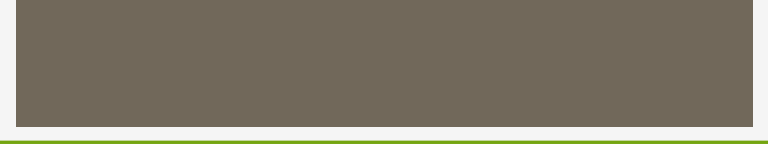
Karel Čapek

Obyčejný život (1934)

- „pedantická“ idyla je jen jedna z možných interpretací vlastního života, pod jejímž povrchem se skrývají „černí pavouci“
- Otevírá hlubší otázky po smyslu lidského života

Po celý život jsem byl čtenářem knížek. Co jsem přečetl podivuhodných dobrodružství, co potkal tragických lidí a zvláštních povah, – jako by nebylo o čem jiném mluvit a psát než o neobyčejných, výjimečných a ojedinělých případech a náhodách! Vždyť přece život není mimořádné dobrodružství, nýbrž obecný zákon; to, co je v něm neobyčejného a nevšedního, je jenom zaskřípění v jeho soukolí. Neměli bychom vlastně oslavovat život v jeho normalitě a obyčejnosti? Je snad méně životem proto, že to v něm nezaskřípělo a nezaúpělo a nehrozilo se rozletět? Zato jsme udělali hromadu práce a splnili všechny náležitosti od narození až do smrti. Byl to celkem šťastný život, a já se nestydím za to malé a pravidelné štěstí, které jsem nacházel v pedantické idyle svého života.

Já jsem takový obyčejný člověk, pěnkavko, jako ti druzí, co žijí za plotem; teď jsem zahradaník, ale tomu mě naučil starý pán – ono se skoro nic neděje nadarmo, takový je ve všem divný a moudrý pořádek, taková je to rovná a nutná cesta. Od malička až sem. Tak, to je ta souvislá historie o člověku. Tahle prostá a pedantická idyla, ano.

Amen a ano, je to pravda. Ale ona je tady ještě jedna historie, která je taky souvislá a taky tak pravdivá. To je ta historie o někom, kdo chtěl jaksí vyniknout nad to malé prostředí, v němž se narodil, nad ty truhláře a kameníky, nad své kamarády, nad svou školní třídu, pořad a pořad. To je taky od malička a jde to až po sám konec. A je to život udělaný z docela jiné látky, takové neuspokojené a nafukující se, která chce pořad víc místa pro sebe. Člověk už nemyslí na práci, ale sám na sebe a na to, aby byl víc než druzí.